

Törteli Telek Márta

A DALTON-TERV

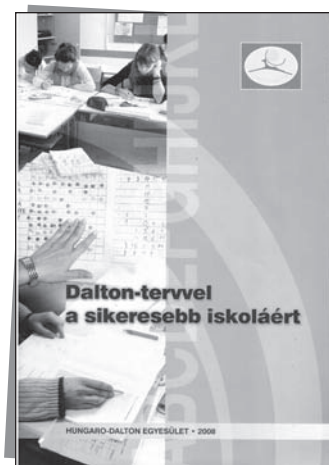
The Dalton Plan

A különböző reformpedagógiai irányzatok megjelenésének időpontját megközelítőleg száz évvel ezelőtre tehetjük. Azóta folynak kutatások, kísérletek és viták azzal kapcsolatban, hogy miként szervezheti meg a pedagógus a tanulási folyamatot úgy, hogy az megfeleljen a tanulók képességeinek. Vajon hogyan valósulhat meg a differenciálás és az individualizálás a leghatékonyabb módon?

A „hagyományos iskola” és az „új nevelés” polémiája ma is megfigyelhető. A reformpedagógiai irányzatok közös vonása a markáns társadalmi, tudomány- és iskolakritika. Módszertani sokszínűségük hátterében az áll, hogy a tanulók is aktív résztvevői saját tanulási folyamataik alakításának. Számos fontos módszertani megoldásról olvashatunk: nyílt oktatás, szabad munka, a heti terv alapján folyó oktatás, csoportmunka, projektoktatás stb.

A *Dalton-terv* – a reformpedagógia egyik irányzataként – a pragmatista pedagógiából és a kísérleti iskolák individualizálási koncepcióiból vezethető le. Az amerikai tanárnő, *Helen Parkhurst* (1887–1957) osztatlan tagozatú vidéki iskolában kezdte pedagógiai pályafutását, majd Dewey- és Montessori-tanítóképző gyakorlóiskolájának vezetőjeként *Laboratóriumi Terv (Laboratory Plan)* néven létrehozta módszerét, melyet később Berkshireben a testi fogyatékkal élő gyerekek iskolájában próbált ki a gyakorlatban. Ezek továbbfejlesztett változata 1920-ban a Massachusetts állambeli Dalton város Senior High Schooljában valósult meg. Az iskolai munka szervezésének ez az új modellje a város nevével összefonódva a *Dalton Plan* néven vonult be a neveléstörténetbe. Az új koncepció hamarosan az érdeklődés homlokterébe került. Parkhurst 1922-ben megjelent fő műve (*Education on the Dalton Plan*) 1982-ben magyarul is megjelent *A Dalton-terv* címmel.

A tanárnő – szemléletmódjának megfelelően – az oktatási folyamat helyébe a tanítási-ta-

nulási folyamatot helyezi. A tanítás-tanulás folyamatának összetartozásából az oktatás szervezeti formáját illetően radikális gyakorlati következtetéseket von le. A Dalton-terv iskola – a *Montessori*-, a *Freinet*- és a *Jenaterv-iskolához* hasonlóan – olyan eljárásokat alkalmaz a közoktatásban, melyek lehetővé teszik a tanórai differenciálást, az egyéni fejlesztést, a tapasztalatokon alapuló és cselekvő tanulást.

Parkhurst törekvése, hogy az iskolai térnek és a tanterv tartalmának differenciálása az egyes gyermekek individuális tanulási ütemének megfelelően történjen. Montessori szellemében megszüntette a hagyományos osztályszerkezetet, mert úgy vélte, hogy a frontális osztálymunka nincs tekintettel a tanulók egyéni sajátosságaira, eltérő képességeire. Az osztálytermet szakkabinettké (laboratory, subject room) alakította át, az egyéni munkához szükséges gazdag eszközválasztékkal. A szaktanterek berendezése alkalmazkodik a helyi lehetőségekhez. Az egyes részletkérdések eltérő szabályozása mellett létezik egy minden iskolára érvényes közös elem, a tananyagnak feladatterv és teljesítménylap által rögzített módon történő felosztása.

A Dalton-terv szerinti önálló tanulás során a gyerekek meghatározott időre közvetlen tanári irányítás nélkül (a frontális oktatás mellőzésével) a munkautasításnak megfelelően tevékenykednek. Ezért a bevezetés folyamán, az első időszakban az alapvető tanulási technikák megtanítása, tudatosítása fontos feladat. Természetesen az iskola gyakorlatában eltérő lehet a frontális osztálymunka és az önálló tanulási szakaszok aránya, sőt a koncepció nem ír elő kötelező szervezeti formákat sem.

A Hungaro-Dalton Egyesület Dalton-tervvel a sikeresebb iskoláért (2008) című kiadványa alapján az önszabályozott tanulás folyamata a következő:

1. A penzumot (írásbeli munkautasítást) vagy tanulmányi szerződést, mely megmutatja, mi a tanulás célja, mit és miért kell tanulni. Mint az önálló ütemezés szerinti, egyéni képességekhez igazodó, aktív és önálló tanulás eszközét ismertetni kell a diáksággal. A jó penzum három minőségfokozaton kínál differenciált (kötelező, kiegészítő és választható, komplex, összetett) feladatcsoportokat, a tanulók különböző mértékű tudásához, érdeklődési köréhez és haladási üteméhez igazodva. Áttekintést ad az egész feladatsorról, melynek részfeladatai egymásra épülnek, így biztosítva van a saját fejlődés megfigyelésének lehetősége is. Az útmutató jellegű feladatterv utal a taneszközök használatára, és érdeklődést felkeltő kérdéseket, motiváló elemeket tartalmaz. Érinti a tartalmi feldolgozás legfontosabb mérföldköveit, tájékozási pontokat, kapaszkodókat adva a tanulóknak. Kiemeli azokat a helyeket, amelyekről csak rövid tanári ellenőrzés, konzultáció után léphetnek tovább. Ezek a következők: a minimum követelményszint vagy a folyamatos továbblépésekhez feltétlenül szükséges tudás ellenőrzése. Végül az önellenőrzés tartalmára és formájára hívja fel a tanuló

figyelmét. A tanulás teljes tartalma logikusan, áttekinthetően tagolt, így válik a megismerés, elsajátítás sokoldalú, komplex, önirányított, motivált folyamattá.

2. A munkautasítás tanulói értelmezése, az egyéni munka megtervezése. Az önálló megértés után a tanulók megbeszélhetik az általuk választott társakkal az olvasottakat, közösen tervezhetik munkájukat, majd a tervezőtáblán bejelölik az időütemezésüket.

3. A felfedező, cselekvésorientált tanulás, ismeretszerzés során a tanulók egyénileg vagy társukkal/társaikkal analizálják a feladatot, majd megoldási utakat, stratégiákat keresnek a probléma megoldásához. Eközben fel kell ismerniük a releváns/megfelelő adatokat, tényeket. Az információszerzés folyamatában tudniuk kell a szöveggel bánni, a szövegtartalmakat újfajta módon rendezni, csoportosítani, eddigi ismereteikkel összekötni, következtetéseket levonni, reflektálni. A tartalmilag, formailag jól strukturált penzum mint előremutató/elősegítő szervező teszi lehetővé a vezérgondolat felismerését, biztosítja a jó tájékozódást, eligazodást a konstruktív feldolgozáshoz.

4. A reflektáló összehasonlítás valójában a visszajelzés, tapasztalatcsere szakasza. Ekkor a gyerekek megvitatják a tanulás módját, azaz egymástól tanulnak tanulni. A megoldási utakra kérdések lehetőséget adnak a stratégiák és metakognitív képességek bővítéséhez, elmélyítéséhez. Sok módszertani ötletet, tanulási technikát ismerhetnek meg egymástól, amelyek közül a nekik legmegfelelőbbet a következő alkalommal ki is próbálhatják. A tanár a megfelelő alkalommal tanuláseméleti alapokra helyezi a tapasztalatokat. A munkákat kiteszi a faliújságra, esetleg az osztályportfolióba helyezi.

5. Az összehasonlítást, elemzést a munka önértékelése, önreflexió követi. A tanuló levonja a végkövetkeztetést: milyen technikát, stratégiát használt a folyamat során, milyen kompetenciái fejlődtek. Ekkor a gyerek saját szakmai/tanulási stratégiáit, intra-, interperszonális kapcsolatait és gondolkodási mechanizmusait értékeli. Ezután a tanulási célkatalógusban részletesen kibonthatják, konkretizálhatják több heti munkafolyamatuk után elért tudásukat. A munkaportfolió által biztosított a saját teljesítmény nyomon követése, ez egyben a tanulói fejlődés mutatója és ösztönzője lehet.

A teljesítménylap (the pupils' contract graph) középpontjában nem az ellenőrző funkció áll. Úgy épül fel, hogy a tanulásban megfigyelhető előrehaladást alulról felfelé tartó, „létrafokokként” beosztott táblázatsík reprezentálja. A táblázatsíkok tantárgyanként elkülönítve, egységenkénti beosztásban tüntetik fel az elsajátított tananyagot. A tanár számára biztosítja a tanulmányi előrehaladás legtökéletesebb áttekinthetőségét, a tanuló számára pedig a rajta szereplő grafikai szimbólumok motiváló hatása által válik jelentőssé.

A Dalton-terv alapelvei: a szabadság (freedom), az együttműködés (cooperation) és az időbeosztás (budgeting time). Ennek következtében a tanár szerepe is

megváltozik. Ő a nevelő hatású környezet és a feladatok létrehozója, a didaktikai „menetrend” kidolgozója; az önállóan tevékenykedő tanulók kísérő tanácsadója, bátorítója, a szaktanteremben a tantárgy szakembere. Afféle „moderátornak” nevezhetnénk, aki mintegy munkatársként ügyeli-korrigálja az önállóan dolgozó tanulók munkáját.

Azonban fel kell hívni a pedagógusok figyelmét, hogy a koncepció bevezetésének előfeltétele az értő olvasás idejében való elsajátítása, viszont ezen a területen sok hiányosság tapasztalható. A hiányosságok kialakulásának oka pedig nem kizárólag az általános iskola alsó tagozatának módszertanában keresendő, hanem abban is, hogy a gyerekek nagy része iskolába indulás előtt nem ért el olyan verbális kommunikációs képességet, amely szilárdan megalapozható az írás-olvasás tanulását. Metanyelvi tudatosságuk alacsony szintű.

Gömöryné Mészey Zsuzsa kiemeli, hogy az önszabályozó tanulás átcsap önirányított tanulásba, ennek során a tanuló maga határozza meg elérendő célját, és képes a számára legmegfelelőbb tanulási technikákat kiválasztva stratégiáit megtalálni. A Dalton-pedagógia által az oktatásban a tudástranszfer (a tudás átadása) helyett a tudás megszerzésére, a tanárról a tanulóra tevődik át a hangsúly. A tanulásirányítás a tanárból a tanulók kezébe kerül, így a tanulási folyamatban a belső készítés lesz a kezdeményező; a megértésen, belátáson alapuló tanulás pedig a főszereplő. Ez azonban nem új gondolat, az ismeretek és képességek kialakulási folyamatában már *Jean Piaget* is a cselekvést, a gyerek környezetét befolyásoló, alakító tevékenységét tartotta meghatározónak. Ennek során az értelmi műveletek a valóságos cselekvési műveletekből, azok belsővé válásával (interiorizáció) keletkeznek. A gyerekek tudásukat konstruktív módon építik fel.

A Dalton-terv előnye, hogy nem módszer, hanem aktuális reformpedagógiai modell, az önálló tanulás fejlesztésére és a tanulási folyamat megszervezésére szolgál. Ugyanakkor nyitott modell, így a helyi adottságokhoz alkalmazkodva rugalmasan adaptálható. Bármilyen iskolában, minden szinten bevezethető, hiszen jól igazítható a helyi tantervekhez; eredményesen alkalmazható a tehetség-gondozásban és a felzárkóztatásban is. Alapvetően nagyon egyszerű, minden más módszerrel kombinálható.

Mivel módszertani megoldásai viszonylag könnyen kezelhetők, illetve bizonyos elemek a koncepció eredeti kontextusából könnyen kiemelhetők, ezeket később az újabb reformtörekvések különböző önálló formákban is felhasználták. Így Angliában napjainkban is található olyan iskolák, amelyek anélkül alkalmazzák a Dalton-terv egyes módszertani megoldásait, hogy eredetüknek a tanárok tudatában lennének.

Érdekes módon a koncepció az Egyesült Államokban nem terjedt el széles körben, így sok amerikai pedagógus kerülő úton, angol közvetítéssel ismerte meg. Ez talán összefügg a személyes és társadalmi tapasztalatokon nyugvó

problémacentrikus tanulás (az ún. projekt-módszer) szószólóinak, *John Dewey*nek és *William H. Kilpatrick*nak vele kapcsolatos távolságtartó kritikájával.

Ugyanakkor Németországban is elutasítóan fogadták a Dalton-tervet. Az átfogó koncepció a korabeli német kritika szerint a közösség szerepét túlértékeli. Nevezetesen, hogy vajon ennek megvalósulása során nem válik-e túlságosan szűk körűvé az iskola közösségi élete. Az ezzel kapcsolatos kritikai észrevételekre válaszolva a tervek hívei azt hangsúlyozzák, hogy már maguk az ún. Dalton-órák, továbbá az iskolai élet maga is számos lehetőséget kínál a közösségi tevékenység, a különböző társas tevékenység fejlesztésére. A „szabadság” mellett ugyanis a koncepció másik fontos alapelve az „együttműködés”.

Az a tény, hogy a Dalton-terv viszonylag egyszerűen, csupán egy alapvető iskolai probléma (a megszokott osztálykeretek) megoldására törekedve akarta a „hagyományos” iskola hiányosságait felszámolni, illetve legalább csökkenteni, jelentős mértékben közrejátszott a koncepció húszas években bekövetkező gyors európai elterjedésében, egyúttal gyors elévülésében is.

Parkhurst programjának haladó mozzanatai nem feleltethetik kísérletének egyoldalúságát, gyengéit, amelyek a tömeges gyakorlati alkalmazás során az egykori Szovjetunióban különösen szembeűnőek voltak. Nem csupán arról van szó, hogy tömegméretekben szinte lehetetlen biztosítani a laboratóriumi módszer személyi és tárgyi feltételeit, hanem arról is, hogy a Dalton-terv nem biztosítja kellőképpen a rendszerezett tudás alapjául szolgáló kognitív struktúrák kialakulását. Ugyanakkor az iskola belső életének, munkaformáinak átalakulására szükség van, és az új munkaformák egyikeként a laboratóriumi szervezési formának is helye lehet az iskola eszköztárában.

Leginkább Hollandiában élnek tovább az irányzat húszas évekre visszavezethető hagyományai, ezért ott található az Európában működő mintegy száz Dalton-terv iskolát. Iskolarendszerükben 1975-től kezdődően a reformpedagógia számos koncepcióját valósították meg.

A nyolcvanas évektől Magyarországon is reneszánszukat élik a reformpedagógiák. Sokan adaptálják, változtatás nélkül átveszik, és gyakran nem váltják be a hozzájuk fűzött reményeket. Miért? Egy merőben más kultúrkörnyezetben kialakított koncepció nem lehet életképes idegen talajban. Már Helen Parkhurst is kifejtette, hogy a Dalton-tervet nem szabad merev sémaként alkalmazni, és némi önkritikával írta, hogy első lépésnek tartja annak a nevelési rendszernek a kialakításához, amely mind a pedagógusok, mind a tanulók alkotóképességeinek kibontakozását szolgálja. Sok embernek kell még töprengenie, dolgoznia rajta, mert csakis így lesz eleven, élő módszer.

Egyes szerzők arra utalnak, hogy a Dalton-terv didaktikai továbbfejlesztésének lehetőségei még nincsenek kihasználva, vagy arra hívják fel figyelmünket, hogy egyes modifikációi használatosabbak, mint az eredeti Dalton-terv.

Ugyanakkor érdekes kísérletként üdvözölhetjük az új oktatástechnikai programot, melyet az *Új Laboratórium (New Laboratory for Teaching and Learning, NLTL)* néven alakult munkacsoport vezetésével és koordinálásával dolgoztak ki, és a *Dalton Technology Plan (DTP)* nevet vette fel. Mindkét elnevezés utal a természetes és továbbfejlesztő kapcsolatra az iskola tradicionális programja és filozófiája, valamint az új technikára alapozott tanulási környezet között. A DTP célja, hogy a tradicionális oktatás legjobb elemeit az új technika hatékony eszközrendszere egészítse ki.

Megállapíthatjuk, hogy a társadalom mezőjátékosokat termel ki önmaga számára – ugyanígy az oktatási mező is. A Dalton-terv az egyéni és társadalmi tapasztalatot próbálja bevinni az iskola falai közé. Ez a még ma sem általánosan megvalósultnak mondható szándék azt a jogos vágyat szorgalmazza, mely az iskolát visszahelyezné abba a közegbe, melyben mint intézmény létrejött, és melytől szemmel láthatóan elválasztott. Egy ilyesféle, tudatosan a tanulói hatékonyságot célzó módszer (természetesen a Dalton-terv hibáit elkerülve) képes lehet visszanyerni az érdeklődést (érdeket) az oktatási mező „játékosai” számára, akik ily módon már valóban játékosává válnak.